

ТДУ 82.95(375,3)

DOI:10.24412-2077-4990-2024-178-224-230

ТИМСОЛИ ПАРАНДА (МУРҒ)
ДАР ШЕЪРИ КАМОЛИ ХУЧАНДИ

Раҳматов Баҳром Аҳмадҷонович, н.и.ф.,
директори МД “Маркази илми Камоли
Хучандӣ” (Тоҷикистон, Хучанд)

ОБРАЗ ПТИЦЫ В
ПОЭЗИИ КАМОЛА ХУДЖАНДИ

Раҳматов Баҳром Аҳмадҷонович, к.ф.н.,
директор Государственного учреждения
«Научный центр Камола Худжанди»
(Таджикистан, Худжанд)

THE IMAGE OF BIRD
(HEN) IN KAMAL KHUJANDI'S
POEM

Rahmatov Bahram Ahmadjonovich, Candidate of
Philological Sciences, Director of the State
Institution of «Scientific Center of Kamal
Khujandi» (Tajikistan, Khujand),
E-mail: rahmatov.1987@mail.ru

Калидвожаҳо: шеър, Камоли Хучандӣ, тимсол, мурғ, Симурғ, ирфон, киноя, ташибеҳ
Дар мақола ба яке аз тимсолҳои шеъри Камоли Хучандӣ – тимсоли «мурғ» (паранда) таваҷҷуҳ
гардида, мутаносибан маънои лугавӣ, сайри тақомули маънои рамзӣ ва хасоиси истифодаи он ба
таври мушаххас бозгӯӣ шудааст. Муаллиф нахуст сабаби серкорбурд будани тимсоли мазкурро
дар адабиёти форсӣ-тоҷикӣ дар истифода шудани он дар дostonҳои қуръонӣ мебинад ва ба сураву
оёти он шиороти дақиқ намуда, маъноҳои рамзияшро аз кутуби ирфонӣ бозгӯӣ менамояд. Қайд
мешавад, ки дар шеъри Камоли Хучандӣ вожаи мазкур 77 бор истифода шуда, маъноҳои гуногун,
аз қабилӣ «чон», «сӯфӣ», «шаҳси раҳнамо», «нафси шоир» (худи шоир), «дил» ва амсоли инро
ифода кардааст. Ҳамчунин, таъбирҳои дигари марбут ба калимаи «мурғ», чун мурғи хонагӣ, мурғи
обӣ, мурғу моҳӣ ва симурғ низ дар мақола ба таври мухтасар маъниқушоӣ шудаанд.

Ключевые слова: поэзия, Камол Худжанди, образ, птица, Симурғ, мистика, метафора, аллегория

В статье акцентируется внимание на одном из поэтических образов поэзии Камола Худжанди – образе птицы и, соответственно, определенным образом описывается лексическое значение, развитие символического смысла и особенности его использования. Причину широкого распространения этого образа в персидско-таджикской литературе автор видит, прежде всего, в его использовании в сюжетах коранических историй и, ссылаясь на суры и аяты Корана, извлекает их символические значения из мистических источников. Отмечается, что в поэзии Камола Худжанди данный поэтический образ используется 77 раз и имеет разные значения, такие как «душа», «суфий», «наставник» (в суфизме), «душа поэта» (личность поэта.), «сердце» и тому подобное. Кроме того, кратко объясняются и другие определения, связанные с образом «птицы», такие как «мурғи хонагӣ» (домашняя птица), «мурғи обӣ» (водоплавающая птица), “мурғу моҳӣ” (птица и рыба) и “симурғ” (вещая и невидимая птица в иранской мифологии, подобная Фениксу).

Keywords: poetry, Kamol Khujandi, image, bird, simurgh, mysticism, metaphor, allegory

The article focuses on one of the poetic images of Kamol Khujandi's poetry - the image of a bird and, accordingly, describes in a certain way the lexical meaning, the development of symbolic meaning and the features of its use. The author sees the reason for the widespread use of this image in Persian-Tajik literature, first of all, in its use in the plots of Koranic stories and, referring to the suras and verses of the Koran, extracts their symbolic meanings from mystical sources. It is noted that in the poetry of Kamol Khujandi this poetic image is used 77 times and has different meanings, such as "soul", "Sufi", "mentor" (in Sufism), "soul of the poet" (the personality of the poet.), "heart" and the like. In addition, other definitions related to the image of "bird" are also briefly explained, such as "murgi honagi" (domestic bird), "murgi obi" (waterfowl), "murgu moghi" (bird and fish) and "simurg" (a prophetic and invisible bird in Iranian mythology, similar to the Phoenix).

Баррасии тимсолҳои шеърӣ, ки ба сабаби ҳамгунии образҳо ва тақдор шудани онҳо бисёр
чихатҳои нав ба худ касб кардаанд, кори сода нест. Ин аст, ки шорехони мутуни адабиरो лозим
аст, ки бо огоҳии том ба ин тимсолҳо муносибат кунанд ва як чихати муҳимми кори онҳо
ошноӣ аз сайри таҳаввули маъноиву рамзии тимсолҳои машҳури шеъри форсии тоҷикӣ бояд
бошад. Дар ин навишта, барои боз кардани баъзе уқдаҳои шеъри Камоли Хучандӣ ба истилоҳи
«мурғ» таваҷҷуҳ шудааст, ки мутаносибан маънои лугавӣ, сайри тақомули маънои рамзӣ ва
хасоиси истифодаи он дар зайл хоҳад омад.

«Мурғ» мутлақан парандагонро гӯянд ва ё мокиёнро, аммо дар адабиёти форсӣ-тоҷикӣ, махсусан дар мутуни ирфонӣ маонии мухталиф дорад. «Мурғ» дар шеъри Камоли Хучандӣ 77 маротиба истифода мешавад, ки бештари он ба маонии рамзӣ омадааст. Танҳо дар байти зерин ва чанд байти дигар маънии аслии онро дидан мумкин аст:

*Гул зи рух пардаву наргис ба чаман чашим кушод,
Сарви шамшод қаду мурғи чаман нола кашид [13,с.347].*

«Мурғ» ва маонии вобаста ба он дар фарҳанги исломӣ ҷойгоҳи назаррас дорад, ки таъсири ин фарҳанг бар шеъру адаби форсӣ-тоҷикӣ кам нест. Тибқи оморгирии муаллифи китоби «Тимсоли бадеии парандагон» зикри калимаи паранда ё тайр дар «Қуръон» 20 бор омадааст. Аз ҷумла, дар сураҳои «Бақара» (оятӣ 260) 1, «Оли Имрон» (оятӣ 49) 2, «Моида» (оятӣ 110) 2, «Анъом» (оятӣ 38) 1 (ба шакли «тоир»), «Юсуф» (оёти 36 ва 41) 2, «Наҳл» (оятӣ 79) 1, «Анбиё» (оятӣ 79) 1, «Ҳач» (оятӣ 31) 1, «Нур» (оятӣ 41) 1, «Намл» (оёти 16, 17 ва 20) 3, «Сабо» (оятӣ 10) 1, «Сод» (оятӣ 19) 1, «Воқеа» (оятӣ 21) 1, «Мулк» (оятӣ 19) 1, «Фил» (оятӣ 3) 1 маротиба. Ҳамчунин, дар «Қуръон» номи парандаҳо: *зуроб* (калоғ ё зоғ) дар сураҳои «Моида» (оятӣ 31), *худхуд* дар «Намл» (оятӣ 20), дар «Бақара» (оятӣ 67), «Аъроф» (оятӣ 160) ва «То Ҳо» (оятӣ 80) мурғе бо номи «*салво*» ёд шудааст [7,с.24]. Ҳамчунин, дар «Қуръон» яке аз муъҷизаҳои бузурги Сулаймон (а) суҳан гуфтани бо парандагону вухуш омада, ки минбаъд боиси баҳси зиёд дар байни муфасссирон ҳам шудааст. Чунончи, «Қавме гуфтанд: – Ин ҳақиқати нутқ нест, ки нутқи беҳуруф набошад ва дар овози мурғ ҳуруф нест». Қавме гуфтанд: – Раво бошад, ки Ҳақ(қ), таоло, мурғро ҳақиқати нутқ диҳад, то бо Сулаймон (а) суҳан гӯяд ва он Сулаймон (а) муъҷизае бошад, ҳамчунон ки дар қиссаи худхуд аст. Ва гуфтаанд: – Ҳақиқати нутқ аз мурғ мустаъҷиб нест, ки баъзеро аз мурғон ин нутқ ҳаст ва он тӯтӣ аст» [6,ч.7,с.189]. Далели тоифаи сураи «Анбиё», оятӣ 79 буд, ки дар он Худованд мегӯяд: «Ва ин шеваи довариро ба Сулаймон омӯхтем ва ҳамаро ҳикмату илм додем ва кӯххоро мусаххари Довуд гардонидем, ки онҳо ва парандагон бо ӯ тасбеҳ мегуфтанд ва ин ҳама Мо кардем». Ва ин оят, ки «Бидонист Билқис, ки мулки Сулаймон азимтар аз мулки вай аст, чун расули вай мурғ аст» [6, ч. 7,с.209].

Маҳз ҳамин заминаҳо ва ривоёти динҳои дигар боис шуда, то дар атрофи парандагон ва ташҳиси онҳо ба сурати мардумони доно ё бадқирдор қиссаҳои зиёде рӯи қор биёянд. Масалан, агар «мурғ»-и *товус* дар тазаккури тоисломӣ ҳамчун Худои ҳосилоту бороварӣ – Аноҳито (Ноҳид) иртибот дошта бошад, дар ҷаҳоншиносии исломӣ он «мурғ»-и Ҷабраил аст, ки дар бихишт зиндагӣ мекунад. Дар таърихи назарияи дини мусалмонӣ *товус* сабабгори ба гуноҳ муртакиб шудани Одаму Ҳаввост, зеро мувофиқи ривоёт ба сабаби фориғболии ӯ мор ба бихишт роҳ ёфт ва ба рӯзгори мусоиду ороми Абулбашар халал ворид намуда, мӯҷиби аз равзаи ризвон бадар шудани ӯ ва Ҳавво гардид. Аз ин пас, барои ин аъмолаш *товус* лоиқи ҷазо доништа шуда, дар кутуби тафосир ва адабиёт чун тимсоли шахвату айш ва гумроҳӣ ном баровард [7,с.23].

Дар кутуби ирфонӣ «мурғ» «ба таври мутлақ ба маънии рӯҳ омадааст» [9,с.713]. Камоли Хучандӣ гӯяд:

*Ҳамеша мурғи равонам муқими кӯи ту гаштӣ,
Агар ба санги ҳаводис шикастабол набудӣ [13,с.1126].*

Ҳамчунин, орифони назарияпардоз ҳар навъи «мурғ»-ро ба ҳасоисе аз ҳасоиси инсонӣ ташбеҳ кардаанд: «Мааззолик мурғҳои хос дар адабиёти ирфонӣ, ҳамчун *худхуд*, *бат*, *мокиён*, ҳар як рамзе аз сифат ё ҳоле аз аҳвол аст...» [9,с.713]. Ё ин ки: «Мавлавӣ ба ин каломи қуръонӣ, ки: «чаҳор мурғ бигиру сар бибур» бисёр меандешад. Ин чаҳор мурғ: *бат*, *товус* ва *зоғ* *хурӯс*, ки Мавлавӣ ин чаҳорро чунин тавсиф мекунад: *бат* ҳирс аст; *хурӯс* – шахват; *чоғ* чун *товус* ва *зоғ* маният аст» [17,с.164]. Бештарин навъи чунин интисобро метавон дар «Мантиқ-ут-тайр»-и Аттори Нишопурӣ ба мушоҳида гирифт. Ин қабил осор аз «Рисолат-ут-тайр»-и Аҳмади Ғаззоли сар карда, дар адабиёти тасаввуфӣ зиёд ба чашм мерасанд, ки мақсадҳои гуногун доранд. Масалан, дар қасидаи «Мантиқ-ут-тайр»-и Ҳоқонии Шарвонӣ парандагоне ба монанди *фохтаву қумриву булбул*, *сорӣ*, *тайҳу*, *тӯтӣ*, *сулсул*, *худхуд* байни хеш дар хусуси гулҳо баҳс меороянд, вале асли мақсади муаллиф нишон додани завқи маърифатии роҳравони тариқат мебошад, ки дар асар бо тимсоли парандагон чилва намудаанд [7,с.79].

Ин нукта аз китобҳои донишмандони ғайрисӯфӣ ҳам ба назар мерасад ва, бешак, яке аз авомили ба маъноии «рӯҳ» истиҳдом шудани «мурғ» дар адабиёти ирфонӣ ҳамин кутуб будаанд. Чунончи: «Дар воқеъ, ин мурғи бихиштӣ, ки рӯҳи улвӣ ӯст ва дар доми тааллуқоти ҷаҳони ҳиссӣ ба обу дона машғул шудааст, ҳамон қабӯтари баландпарвоз аст, ки Ибни Сино дар қасидаи «Айния»-и хеш бо баёни рамзӣ саргузашти рӯхро дар достони вай баён мекунад. Ва вай низ мисли он мурғи осмонӣ чунон ба ҳавои ин харобободи ҷаҳон хӯгар шудааст, ки ҳама чизи осмонро аз ёд бурдааст. Ҳама чиз, ҳатто, сояи Тӯбиву дилҷӯии ҳуру лаби ҳавз. Аммо он чӣ ин

мурғи биҳиштиро боз ба гулшани қудс мехонад, дигар сояи Тӯбиву лаби ҳавз, ки матлуби зоҳиди савдогарпеша аст, нест. Мурғи ориф маслаки ин ҳамаро аз ёд бурдааст ва андешаи онҳо низ вайро ба гулшани қудс ҷалб намекунад. Чизе, ки вайро бад-он мехонад шавқи висол аст, ки ўро аз тааллуқоти моддӣ мераҳонад ва аз касроти ғафлатангези олами ҳис ба олами ваҳдат мехонад» [4,с.101].

Дар баъзе аз кутуби дигари ирфонӣ манзур аз «мурғ» «маъшуқи азали» омада:

**«Эй шоҳиди қудсӣ, кӣ кашад банди ниқобат
В-эй мурғи биҳиштӣ, кӣ диҳад донаву обат?!»**

Эй маҳбуби қудсӣ ё эй фариштаи қудсӣ, қадом банда ниқобатро боз мекунад? Яъне, кӣ ба тамошои дидори мутаҳҳарат мушарраф мегардад? Банд кашидан, киноя аз дидани рӯи маҳбуб аст. Яъне, висолат барои кӣ муяссар мегардад?» [2, ч.1,с.141].

Дар баъзе мавридҳо «мурғ» дар либоси ибороти мухталиф ба маънии «Ҷабраил» ҳам меояд. Ҳофиз гӯяд:

**Бастаи доми қафас бод чу мурғи ваҳшӣ,
Тоир сидра агар дар талабат тоир нест [16,с.343].**

Камоли Хучандӣ:

**Мурғи Фирдавс дар ин парда навозад дастон,
Тӯтии қудс аз ин оина гирад талқин [13,с.750].**

Дар адабиёти ирфонӣ «мурғ» ба маънои «чон» ва «қафас» киноя аз «тани инсонӣ» низ омадааст. Байт:

**«Чӣ монӣ баҳри мурдоре чу зогон андар ин пастӣ,
Қафас бишкан чу товусон яке барнар бар ин боло!»**

Қафас қолаб аст ва амонати чон мурғ, пари ў ишқ, парвози ў иродат, уфуқи ў ғайб, манзили ў дард, ҳар гаҳ ки мурғи амонат аз ин қафаси башарият бар уфуқи ғайб парвоз кунад, каррубиёни олами қудс дастҳо ба дидаи хеш бозниҳанд, то аз барқи ин ҷамол дидаҳои эшон насӯзад» [6, ч.7,с.134].

Дар ин маънӣ Мавлоно гуфта:

**Мурғи ҷонро ишқ гӯяд: –Майл дорӣ дар қафас?
Мурғ гӯяд: –Ман туро хоҳам, қафасро бардарон! [1,с.727]**

Ё ин ки «Бузургони дин чунин гуфтаанд, ки одамӣ аз ду берун нест, ё бар мисоли сутурест дар истабле боздошта, ё бар мисоли мурғе дар зиндон қафаскарда» [6, ч.10,с.218] ва ё «Ҳангоме ки инсон тимсоли мурғи аз қафаси дунё раҳошуда, дар самои ваҳдат сайр мекунад, ба даргоҳи Илоҳӣ наздик хоҳад шуд... Мурғвор дар олами иродат бар ҳавои талаб парвоз кунад, бо ошёнӣ курб расад» [6, ч.10,с.293]. Ҳамчунин: «Мурғи чон қувват кунад ва қафаси танро аз ҷой барангезонад. Агар мурғро қуввати азим бувад, пас қафас бишканад ва биравад ва агар он қувват надорад, саргардон шавад ва қафасро бо худ мегардонад...» [10, ч.3,с. 264].

Маънии мазкур дар бисёр абёти Камоли Хучандӣ ҳам таъкид мешавад, ки «*Чон аз сари қӯи ту надорад сари парвоз, / Мурғе, ки чаман ёфт, наҷӯяд таяронро*» [13,с.41]; «*Чон нагзарад зи қӯи ту, к-он андалеби ғайб / Мурғест, к-аи ҳазираи қудсӣ нишеман аст*» [13,с.189]; «*Бар мурғи чон фазои ҷаҳон аст чун қафас, / То дар ҳавои қӯи ту парвозам орзуст*» [13,с.241]; «*Қӯи ту хоҳад ин дили овора, не биҳишт, / Мурғи ғарибро зи гулистон ватан беҳ аст*» [13,с.257]; «*Гар боз ёфт донаи холи ту мурғи чон, / Машмар аҷаб, ки мурғи нишотам парида буд*» [13,с.999] ва ғайра. Дар мавридҳои дигар шакли корхӯрдатарии ин маъниро дар шеъри Камоли Хучандӣ мушоҳида мекунем:

**Чун ба тираиш чон диҳам, созад мурғе аз гилам,
То занад бар ҷои тири аввалам тире дигар [13,с.502].**

**Кош созанд аз гилам мурғе,
То камонабрӯе занад тирам [13,с.643].**

Дар ифодаҳои пурбадеияти орифон вучӯҳи дигари истилоҳи «мурғ»-ро дида метавонем, ки манзур аз он «ориф», «сӯфӣ» ва «шаҳси раҳнамо»-ву «муршид» ва «шайхи баҳақрасида» будааст: «Вучуди мурғ таҷаллӣ аст, ки аз ошёнӣи Ҳақ(к) паридааст ...ва нозир дар қулуби толибон...» [14,с.67] ва «...мурғи таҷрид «Аллоҳ-Аллоҳ» суруд, мурғи тавҳид «Аналҳақ» гуфт, мурғи тақаддус «Субҳонӣ...» [15,с.22] ва ё «Мисоли ин маонӣ аз он мурғи субҳонӣ ва ҷони раҳмонӣ бадеъ набуд...» [15,с.51]. Дар мисоли зерин сабаби ташбеҳ шудани «мурғ» ба *ҷони огоҳи орифон* ба хубӣ таҷассум ёфтааст: «Банда чун шароити дуо ба ҷой орад, мурғи қафасист, ки Раббулоламин овози вай дӯст дорад. Одатӣ халқ чунон аст, ки мурғе бигиранд ва ўро қафасе созанд ва обу алаф муид доранд, то он мурғ ба вақти сахар ба бонг ояд. Ҳамчунин, Рабб-ул-иззат обидону орифонро дар вучуд овард ва дунё қафаси эшон сохт ва манофеъву масолеҳи

эшон дар дунё мухайё кард ва корхошон рост кард» [6, ҷ.6, с. 20]. Ҳамчунин, Камоли Хучандӣ гуфта:

*Гуфтам: – Зи дарахтон ба қади ёр кадом аст?
Мурге зи сари сарв бизад бонг, ки: Ҳу-ҳу! [13, с. 766]*

Ва ё ин ки:

*Хоки он боди фараҳбахшам, ки аз қўят вазад,
Сайди он мурги ҳумоюнам, ки бар бомат парид [13, с. 988].*

Дар байти зерин бошад, ин маънӣ равшантар чилва медиҳад:

*Бе салои сахарӣ мурги чаман бедор аст,
Ҳочати бонг задан нест дили огаҳро!» [13, с. 34].*

Дар баъзе мавридҳо, шоир худро, азбаски сӯфии баҳақрасида будааст, ба м. ташбех мекунад:

*Бахшой бар он мург, ки хунаш гаҳи бисмил
Бар хок бирезанду тапидан нагузоранд.
Мағрез, Камол, аз сари зулфаш, ки дар ин дом
Мурге, ки дарафтод, паридан нагузоранд [13, с. 292].*

Вежагии ин ташбех аз ташбеҳоти дигари худро ба «мурғ» шабоҳатдодаи Камоли Хучандӣ, дар он ки дар ин навъ ташбеҳот шоир вежагии сӯзи дарун, нолаи ошики беқарор, кушта шудан, афсурда будан ва ғайраро вачҳи шабаҳ қарор додааст. Мисол: «*Пеши рухсори ту афзунтар аз ин оҳ кашам, / Бештар нолаи мургон ба сахаргаҳ бошад!*» [13, с. 322]; «*Аз холу орази ту фитодам ба банди зулф, / Мурге, ки шуд ба дом, сабаб обу дона буд*» [13, с. 367]; «*Чӣ миннат бошад аз сайёди бераҳм, / Ки пои мурги бисмилкарда бикишод?*» [13, с. 388]; «*Гар сайди ту шуд боз Камол, ин аҷабе нест, / Бар мурги парандохта андохтай боз!*» [13, с. 518]; «*Дил дар каманди зулфи ту, гӯ, мекун изтироб, / Сайёдро зи мург хуш ояд тапиданаш*» [13, с. 550]; «*Ман он мургам, ки дар доми балоят / Чу печидам, гаму дарди ту чидам*» [13, с. 593]; «*Ба биҳиштам чӣ фиристиву ба ҷанноти наим, / Мурги зирак ба чунин дона наяфтад дар дом*» [13, с. 691]; «*Бикушит печиши он зулфи тобдор маро, / Чунонки дом кушад мурғро ба печидан*» [13, с. 711] ва ғ. Дар абёти дигар бо вучуди он ки Камол дақиқан ба сӯфӣ будани «мурғ» ва ё марди дилоғоҳ будани он ишорат намекунад, аз баёни шоиронааш ин маъниро дарк кардан имкон дорад. Чунонки:

*Гар оҳи ман он сарв надонад, ки баланд аст,
Мургони чаман нолаи зорам ҳама донанд [13, с. 297].*

*Дар чаманҳо з-он қаду боло ҳикоят кард сарв,
Ҳар кучо мургест, ошиқ гаит бар болои ӯ [13, с. 767].*

*Мурги сапедадам, ки хабар дод аз туам,
Акнун намедиҳад, мағараи болу пар бисӯхт? [13, с. 911].*

Дар байти аввал манзур аз «мурғони чаман» аҳли сулук ва дар байти ахир манзур аз «мурғи сапедадам» тире муришид мебошад.

Дигар маънии «мурғ» дар шеъри Камоли Хучандӣ «дил» аст. Ин падида дар байти «*Аз роҳи назар мурги дилам гаит ҳавогир, / Эй дида, ниғаҳ кун, ки ба доми кӣ дарафтод*»-и Ҳофиз ҳам дида мешавад [16, с. 268], вале дар ашъори шоири хучандӣ ин маъно чилваи равшантар ва бештар дорад. Мисли «*З-он сари зулфи чун пари товус / Мурги чонам шикастаболтар аст*» [13, с. 94]; «*То мург чаро баст пари хеш бар он тир, / Мурги дилам аз ҳасрати он болу пар андохт*» [13, с. 245]; «*Ҳар дил, ки напӯшад назар аз гӯшаи он чаши, / Мургест, ки андеша зи сайёд надорад*» [13, с. 310]; «*Боз ин дили гамдида ба доми ту дарафтод, / Бас мурги ҳумоюн, ки ба доми назар афтод*» [13, с. 330]; «*Турфа мургест дили хонабарандози Камол, / Ки мудомаш сари қӯи ту нишеман бошад*» [13, с. 364]; «*Бонги мург аз дом чун бахшад фараҳ сайёдро, / Кори дил дар зулфи ӯ ҷуз нолаву зорӣ мабод!*» [13, с. 387] ва ғайра.

Вежагии дигари истихдоми «мурғ» дар ашъори Камоли Хучандӣ ба маънии «ҷон»-у «дил» – ҳарду якҷо омаданаш мебошад, ки дар мутуни дигар камёб аст. Мисол:

*Парвозгаҳи қӯи ту доранд таманно,
З-он рӯз, ки мурги дилу ҷон ҳамқафасонанд [13, с. 278].*

Ва:

*Ҷон суи болои ту бе дил нарафт,
Мург ба боло напарад ҷуз ба бол [13, с. 576].*

Дар «Фарҳанги ашъори Камоли Хучандӣ» «мурғ» «киноя аз ошиқ, дилбохта, ёр» низ маъно мешавад [18, с. 338]. Ҳамчунин, дар китоби мазкур ибораҳои «мурғи арзанхора», «мурғи

баландпарвоз», «мурғи зирак», «мурғи дил» ва ғайра шарҳ шудаанд [18,с.338-339], ки маонии хос доранд.

«Мурғ» аз назари бадеият низ дар коргоҳи тахайюли шоиронаи Камоли Хучандӣ басомади зиёд дорад. Онро гоҳе –

«нафси шоир аз ғояти ошиқӣ»:

*Сар зи қайдат накашиад, бо ту чу омӯхт, Камол,
Мурғи маълуф гирифторм зи дастомӯзист!* [13,с.104].

*Намехусбанд мургони чаман аз нолаам шабҳо,
Ки болодаст шуд оҳ аз гами он сарвқад моро* [13,с. 61].

«аз ғояти ширинсуханӣ»:

*Гуфтаҳои туст аз шавқи чамоли ӯ, Камол,
Ҳар чӣ мургони хушалхон дар гулистон гуфтаанд* [13,с.268].

*Шавқи лаби ту медиҳад завқи Камол дар суҳан,
Мурғ суҳансаро нашуд, то ки нагашт гулианӣ* [13,с.849].

*Басе булбул ҳамовози Камол аст,
Вале мурге чу ӯ шириннафас нест!* [13,с.951]

«аз ғояти ифтихор»:

*Чунин мурғи хушилхоне, ки ман бошам, раво бошад,
Ки хори остони ӯ бувад чун «Гулситон»-и ман* [13,с.712].

*Камол, ин гуфта гар мурге барад бар пар ба Ҳиндустон,
Биёяд тӯтиву аз ту суҳан омӯхтан гирад* [13,с.414].

*Бигӯ, он сарвқад, хуш дор чун ман андалеберо,
Ки дар қарне ба даст ояд чунин мурге хушалхонаш* [13,с.555].

«барои ибрози шоиронаи андеша ё бозгӯӣ аз ҳолати худ»:

*Ман он мурғи хушалхонам, ки берун аз қафас худро
Ба иқболи баҳор эмин зи ташивиши хазон дидам* [13,с.592].

– таъбир намудан имкон дорад. Гоҳи дигар «мурғ» ба маънии **ошиқ**:

*Чашми ту аз ҳад мебарад бо ошиқон бедодро,
Аз нолаи мурғон чӣ гам дар хоби хуш сайёдро?* [13,с.52];

-киноя аз мардуми камзарф:

*Пеши камфаҳмон чӣ ҳосил зикри пурдонӣ, Камол,
Донаи гавҳар чӣ резӣ мурғи арзанхораро?!* [13,с. 59];

-киноя аз рақиб:

*Чун бар дару боми ту нахоҳам, ки парад мурғ,
Ман худ бипарам, хат ба кабӯтар чӣ фиристам?* [13,с.616]

*Ту мурғи он ҳарамӣ, донам, эй рақибу маро
Фигон зи туст, ки беҳудахон чу фохтай!* [13,с. 788];

-киноя аз суҳанвар:

*Эй булбули хушнагма, зи мо бод саломат!
Ҳар мурғ, ки дар сидра ҳамин нагма сарояд* [13,с.1178];

-киноя аз қосид:

*Ба чашмам мепарад мурге, ки бо хеш
Биёрад нома аз сӯи ту бозам* [13,с.601]

*Шоҳи мурғонам, суи тахти Сулаймон мепарам,
Сайди ман ишқ асту дил пиру иноят раҳбарам* [13,с.1044].

– ҳам омадааст.

Бо истифода аз тимсоли «мурғ» дар ашъори Камоли Хучандӣ хеле ибораҳои сохта шудаанд, ки маонии мухталиф доранд. Дар зайл қисмате аз ин навъ ибораҳо шарҳ мешаванд:

Мурғи хонагӣ – аз ибороти маъруфи олами ирфон аст, ки ба маънои «ҷисм»-у «тан» меояд. Дар «Маснавӣ» дар шарҳи байти –

*Модари ту он бати дарё будаст,
Доят хоки баду хушиқинаст.*

-чунин тавзеҳ дида мешавад: «Мурод аз *бат* «рӯх» аст ва аз *мурғи хонагӣ* «чисм»-у тан аст, ки он чисму тан он рӯхро монанди доя аст, ки он доя тарбияткунанда ва ба мартабаи камолрасонандаи он рӯх аст...» [8,с.135]. Камоли Хучандӣ низ гуфта:

*Кушитанӣ мурге, ки бошад хонагӣ,
Гар ба боми ӯ паридан метавон* [13,с.727].

Мурғи обӣ – киноя аз «рӯх» бошад ва гоҳе онро «нафси нотиқа» ҳам хондаанд. Дар «Маснавӣ» дар шарҳи байти –

*Мурғи обӣ гарқи дарёи асал,
Айни Аюбе шаробу мугтасал.*

-омадааст: «Чони одамиро ташбеҳ мекунад ба *мурғи обӣ*. Аз он рӯ, ки об ошност...» [12, ч.3,с. 854-855]. Камоли Хучандӣ низ гуфта:

*Ошиқонро дил ба ваҳдат мекашад,
Мурғи обиро ба дарё хуштар аст* [13,с.183].

МУРҒУ МОҲӢ – киноя аз қулли мавҷудот:

*Қиссаи ғиряи ин ғамзада бо чашми пуроб
Мурғу моҳӣ ба лаби Даҷлаву Чайхун хонанд* [13,с.289].

СИМУРҒ – мурғи афсонавие мебошад, ки машҳур аст ва дар мутуни ирфонӣ киноя аз рӯҳи инсонист. Дар қиссаву дostonҳои қухани порсии тоҷикӣ парваранда ва сарпарасти Золи Зар аст. Устод Ёҳаққӣ онро ба таври зайл ташреҳ додаанд: «*Симурғ* дар «Шоҳнома»-ву «Авасто» ва ривоеҳои паҳлавӣ мавҷуде хориқулода ва шигифт аст. Парҳои густардааш ба абри фароҳе мемонад, ки аз оби кӯҳсорон лабрес аст ва дар парвози худ паҳнои кӯҳро фуру мегирад. Аз ҳар тараф чаҳор бол дорад ва бо рангҳои неку» [3,с.648]. *Симурғ*ро гоҳ «мурғи анқо» таъбир кардаанд. Анқо мутародифи арабии *симурғи* порсӣ буда, макони зисташ кӯҳи Қоф аст. Маснавии машҳури Фаридудини Аттор «Мантик-ут-тайр» дар асоси ин устура эҷод шудааст, ки дар он *симурғ* рамзи «Ҳақиқат» аст, ки «инсонии комил» дар ҷустуҷӯи ӯст [11,с.117]. Гоҳе манзур аз *симурғ* «вучуди мутлак» ё «мутлаквучуд» ва ё «бақо биллоҳ» гуфтаанд [5,с.267]. Аз шурӯҳи дигар симои асотирии ин мурғи афсонавӣ бештар зуҳур мекунад: «Ва ғизои ӯ оташ аст ва ҳар кӣ паре аз ӯ бар паҳлӯи рост бандад ва бар оташ гузорад, аз хирқ эмин бошад» [2, ч.1,с.59]. Ё: «Ба як ривоят дар замони Ҳазрати Мӯсо (а) Ҳақ(қ) таоло як ҷуфт мурғ офарид дар атрофи Қудси муборак. Ҳамин ки ҳазрати Мӯсо (а) вафот кард, ин ду мурғ ба кӯҳҳои наздики Макка кӯч карданд» [2, ч.1, с.59].

Дар шеъри Камоли Хучандӣ манзур аз *симурғ* вучуди афсонавӣ асотирии чизе мебошад ва вожаи мазкур танҳо 1 бор истифода шудааст:

*Толиби симурғ бошу кимиё, лекин маҷӯй
Дар бутон мехру вафо, бо ошиқон сабру сукун!* [13,с.708]

Хулоса, боз кардани тимсоли «мурғ» дар шеъри Камоли Хучандӣ як навъ шинохт аз ҳунар ва офариниши чихатҳои нави тимсолҳои ҷовидонаи шеър аст, ки шоири мавриди назар аз худ нишон додааст. Аз сӯи дигар, он тавассути корбурди фаровони худ дар шеър ва мутуни наср маонии наве ба худ касб кардааст, ки барои шарҳ додани бархе масоили шеъри Камол кӯмак мекунад. Ин аст, ки агар тимсолҳои дигари серкорбурд дар шеъри Шайх Камол ба ҳамин минвол шарҳ шаванд, нуктаҳои бештаре аз ҳунар, ҷаҳонбинӣ ва шеъри ӯ боз хоҳад шуд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Балхӣ, Мавлоно Ҷалолуддин Муҳаммад. Девони кабири Шамс. Ба тасҳеҳ ва таҳқиқи Бадеуззамон Фурузонфар. – Техрон: Талоя, 1384. –1570 с.
2. Буснавӣ, Муҳаммад Судӣ. Шарҳи Судӣ бар Ҳофиз. Таҳияи Исмаи Ситоразода. Иборат аз 4 ҷилд. – Техрон, 1357. Ҷ.1 –623 с.; Ҷ.2. –С. 629-1463; Ҷ.3. –С. 1469-2094; Ҷ.4. –С. 2105-2895.
3. Ёҳаққӣ, Муҳаммадҷаъфар. Фарҳанги асотир ва дostonвораҳо дар адабиёти форсӣ. Таҳия бо шарҳу тавзеҳот ва таълиқот Рустами Ваҳҳоб. –Душанбе: Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии Сафорати Ҷумҳурии Исломии Эрон дар Тоҷикистон, 2013. –956 с.
4. Зарринқӯб, Абдулҳусайн. Аз кӯҷаи риндон. – Техрон: Амири Кабир, 1382. –202 с.
5. Истилоҳоти сӯфиёни Миръоти ушшоқ. Тасҳеҳи Марзия Сулаймонӣ. – Техрон, 1388. –505 с.
6. Майбудӣ, Абулфазли Рашидуддин. Кашф-ул-асрор ва уддат-ул-аброр. Ба таҳқиқ ва тасҳеҳи Алиасғари Ҳикмат. Дар даҳ мучаллад. – Техрон: Амири Кабир, 1371.
7. Мирсаидов, Баҳром. Тимсоли бадеии парандагон дар назми ирфонии асрҳои миёна. (Асрҳои XI-XII). – Хучанд: Андеша, 2010. – 135 с.
8. Наим, Муҳаммад. Шарҳи Маснавӣ. Ба тасҳеҳ ва таҳқиқи Алии Авҷабӣ. – Техрон: Китобхонаи музей ва маркази асноди Шӯрои Исломи, 1387. –594 с.
9. Сачҷодӣ, Сайид Ҷаъфар. Фарҳанги истилоҳот ва таъбироти ирфонӣ. – Техрон: Интишороти Тахуро, 1370. –814 с.

10. Сухравардӣ, Шаҳобуддин. Расоили Шайхи Ишроқ. Ба тасхеҳ ва таҳқиқи Генрӣ Карбин ва Саййид Хусайни Наसर ва Начафқулии Ҳабибӣ. Иборат аз 4 ҷилд. – Теҳрон: Муассисаи мутолиот ва таҳқиқоти фарҳангӣ, 1375. Ҷ.1. – 541 с.; Ҷ.2. – 349 с.; Ҷ.3. – 494 с.; Ҷ.4. – 270 с.
11. Сӯфизода, Шодимуҳаммад. Тавзеҳот / Гулшани рози Шайх Маҳмуди Шабистарӣ. – Душанбе: Дониш, 2015. – 282 с.
12. Фурӯзонфар, Бадеъуззамон. Шарҳи «Маснавӣ»-и шариф. Иборат аз 3 ҷилд. – Теҳрон: Заввор, 1367. Ҷ.1. – 336 с.; Ҷ.2. –С. 337-751; Ҷ.3. –С. 752-1236.
13. Хучандӣ, Камол. Девон. Таҳиягарони матн, муаллифони тавзеҳот ва охирсухан Б.Раҳматов ва О.Оқилов. –Хучанд: Хуросон, 2020. –1328 с.
14. Шерозӣ, Рӯзбеҳони Бақлӣ. Рисолат-ул-қудс. Ба тасхеҳ ва таҳқиқи Ҷаводи Нурбахш. – Теҳрон: Ялдо, 1381. –111 с.
15. Шерозӣ, Рӯзбеҳони Бақлӣ. Шарҳи шатҳиёт. Ба тасхеҳ ва таҳқиқи Ҷонрӣ Кирбун. – Теҳрон: Тахуро, 1374. –738 с.
16. Шерозӣ, Хоҷа Шамсуддин Муҳаммади Ҳофиз. Девон. Ба эҳтимоми Муҳаммади Қазвинӣ ва Қосим Ғанӣ. – Теҳрон: Заввор, 1385. – 680 с.
17. Шиммер, Анна Мери. Шукӯҳи Шамс. Гарҷумаи Ҳасан Лоҳутӣ. – Теҳрон: Интишороти илмӣ-фарҳангӣ, 1394. –885 с.
18. Шоҳаҳмад, А. Фарҳанги ашъори Камоли Хучандӣ. – Хучанд: Хуросон, 2015. –736 с.

REFERENCES:

1. Balkhi, Mavlana Jalaluddin Muhammad. Great Devan of Shams: corrected and researched by Badeuzzaman Furuzanfar. - Tehran: Talaya, 1384. –1570 pp.
2. Busnavi, Muhammad Sudi. Sudi's commentary on Hafiz / under the editorship of Ismat Sitarazada: in four volumes. – Tehran, 1357. P.1 –623 pp.; P.2. –Pp. 629-1463; P.3. –Pp.1469-2094; P.4. –Pp. 2105-2895.
3. Yahaqqi, Muhammadja'far. The dictionary of myths and stories in Persian literature: enlarged, commented and revised by Rustam Vahhab. - Dushanbe: Persian-Tajik Culture Research Center of the Embassy of the Islamic Republic of Iran in Tajikistan, 2013. –956 pp.
4. Zarrinkub, Abdulhusain. From Rindon street. - Tehran: Great Kabir, 1382. –202 pp.
5. Sufi terms of Mirat Ushshaq / under the editorship of Marzia Sulaimani. - Tehran, 1388. –505 pp.
6. Maibudi, Abulfazl Rashiduddin. Kashf-ul-asrar va uddat-ul-abrar; researched and corrected by Aliasghar Hikmat. In ten volumes. - Tehran: Great Kabir, 1371.
7. Mirsaidov, Bahram. Belles-letters image of birds in mystical poetry referring to the Middle Ages (11th – 13th centuries). - Khujand: Andesha, 2010. – 135 p.
8. Naim, Muhammad. Commentary on Masnavi / under the editorship of Ali Avjabi. - Tehran: Library of Museum and Center of Documents of the Islamic Council, 1387. –594 p.
9. Sajjadi, Sayid Ja'far. Mystical terms and interpretations dictionary. - Tehran: Tahuro, 1370. –814 p.
10. Suhravardi, Shahabuddin. Sheikh Ishraq's Treatises / under the editorship of Henry Karbin and Sayid Hussein Nasr and Najafqul Habibi. in four volumes. – Tehran: Institution of reading and cultural research, 1375. P.1. – 541 pp.; P.2. – 349 pp.; P.3. – 494 pp.; P.4. – 270 p.
11. Sufizada, Shadimuhammad. Commentary / Rosary desire of Sheikh Mahmud Shabistari. - Dushanbe: Knowledge, 2015. – 282 p
12. Furuzanfar, Badeuzzaman. Commentary on “Masnavi” by Sharif. In three volumes. - Tehran: Zavvar, 1367. P.1. – 336 pp.; P.2. –Pp. 337-751; P.3. –P. 752-1236.
13. Khujandi, Kamal. Devan / Prepared by B.Rahmatov and A.Aqilov. - Khujand: Khurasan, 2020. – 1328 pp.
14. Sherazi, Ruzbehan Baqli. Risalat-ul-quds. Revised and enlarged by Javad Nurbakhsh. - Tehran: Yalda, 1381. –111 pp.
15. Sherazi, Ruzbehan Baqli. Commentary on sacrileges / under the editorship of Henri Kirbun. - Tehran: Tahura, 1374. –738 pp.
16. Sherazi, Khaja Shamsuddin Muhammad Hafiz. Devan / under the editorship of Muhammad Qazvini and Qasim Ghani. - Tehran: Zavvar, 1385. – 680 p.
17. Shimmer, Anna Mary. The glory of Shams. Translated by Hasan Lahuti. - Tehran: Scientifico-cultural publishing-house, 1394. –885 p.
18. Shahahmad, A. Dictionary of Kamal Khujandi's poetry. - Khujand: Khurasan, 2015. –736 с.